

Tidskrift för **KRIMINALVÅRD**

Nummer 3 • 2018 • Årgång 73

Svensk narkotikapolitik

- En kritisk granskning

Stockholm Criminology Symposium

- Rapport från konferensen

KROM i Norge

- Rapport från 50-årsjubileum

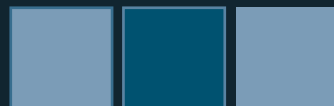
Björka 100 år

- en kort historik

Tidskrift för debatt om human kriminalvård

Grundad 1946 av Svenska Fångvårdssällskapet

Utkommer med fyra nummer per år.

- 3** Redaktören har ordet
- 4** Svensk narkotikapolitik vid vägs ände
- 10** Rapport från Stockholm Criminology Symposium
- 13** KROM 50 år
- 18** Rapport från BRÅ : Påföljder 2017
- 20** Politiska överbud i politiken
- 23** Björka 100 år
- 25** Trygghetskommissionen

Tidskrift för **KRIMINALVÅRD**

NR 3 • 2018 • ÅRGÅNG 73

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
c/o Arne Bogren, Gotlandsgatan 84,
11638 STOCKHOLM
Arne Bogren, ansvarig utgivare

REDAKTION

Arne Bogren, redaktör
070 5802500 •

HEMSIDA

www.tfkriminalvard.org

UTFORMNING

Frans Schlyter

Manusstopp: nr 4 • 2018 är 15 november. 2018

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.
Prenumerationspris 200 kr per år.
Medlemskap privatpersoner inkl. **TfK** 150 kr per år.
Prenumeration och registerförändringar på
www.tfkriminalvard.org/prenumeration

Postgiro: 298060-5

Tryckeri: www.myran.biz
ISSN 0040-6821

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946 med Svenska Fångvårdssällskapet som ägare. Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens eller den intervjuades räkning.

Redaktören har ordet

När jag skriver detta är valrörelsen inne i sin slutspurt. Det har väl inte undgått någon att frågor om lag & ordning står högt på dagordningen i årets val. Maken till överbudspolitik har sällan skådats. Man utlovar poliser i ett antal – från höger till vänster – som polisen själva knappast vågat drömma om. På den repressiva sidan verkar alla förslag vara tillåtna. Utöver flera poliser ska åklagare och domstolar få utökade resurser, flera häktes- och anstaltsplatser, flera kameror och längre straff. Vissa partier ifrågasätter dessutom den villkorliga frigivningen. Lägg därtill förslag om avsevärt höjda löner till polisen.

I andra politiska frågor – det kan gälla gratis glasögon till barn, utbyggnad av äldreården eller subventioner vid inköp av eldrivna cyklar – är massmedias första fråga vad det kostar och var pengarna ska tas ifrån. Har ni hört något parti redogöra för vad deras förslag för rättsväsendet kostar? Eller har ni ens hört någon från massmedia ställa frågan?

Inom de flesta områden är det viktigt att de åtgärder som genomförs ska vara baserade på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det verkar inte gälla rättsväsendet. Oavsett utgången av valet är jag säker på att TFK framöver inte kommer att sakna ämnen att bevaka och att vi kan vara en arena för kritisk granskning. Min förhoppning är mera debatt med deltagande från våra läsare som har erfarenhet från rättsväsendet- kriminologer, personer verksamma inom kriminalvården, brottsoffer, intagna m fl.

Detta är mitt första nummer som redaktör för TFK och hoppas på ett gott samarbete med skribenter och läsare.

Arne Bogren

arne.bogren@gmail.com

Svensk narkotikapolitik vid vägs ände

Av Christina Gynnå Oguz

Efter många år av konsensus och tystnad har en narkotikapolitisk debatt seglat upp här hemma. För första gången på många år ifrågasätts den svenska restriktiva linjen på allvar av en växande skara debattörer, politiker och ledarskribenter. Debatten gäller skademinskning (harm reduction), avkriminalisering av eget bruk, legalisering av (främst) cannabis för rekreationellt bruk samt medicinsk cannabis.

Jag har arbetat med narkotikapolitiska frågor i många år och på olika nivåer – som departementsråd i Socialdepartementet, som ordförande för EU:s rådsarbetsgrupp för narkotikapolitiskt samarbete och som enhetschef på UNODC:s huvudkontor i Wien och chef för dess verksamhet i Afghanistan. När jag för några år sedan bestämde mig för att ta bladet från munnen, var den utlösande händelsen några uppgifter i den årliga rapporten om narkotikasituationen i EU som sammanställs av EMCDDA. Rapporten visade att Sverige hade den näst högsta dödligheten i överdoser, efter Estland.

Enligt EMCDDA (som redovisar siffror som tillhandahålls av medlemsländerna) var den EU-genomsnittliga dödligheten i överdoser 16 dödsfall per miljon invånare i åldrarna 15-64 år. För Sverige var siffran 70. Uppgifterna gällde 2013 och redovisades med några års fördröjning. 476 människor - många unga, så gott som alla i produktiv ålder - hade dött i Sverige på grund av överdoser utan att någon ens höjde på ögonbrynen. Samma år omkom 264 personer i trafiken. Trafikdöden uppmärksammades i nyhetsflödet, med all rätt, men inte narkotikadöden.

Medan den dominerande trenden inom EU är en minskning av antalet döda i överdoser, är trenden den motsatta i Sverige. Ökningen är betydande enligt CAN, och beror på en ökning av antalet opioiddödsfall. 2015 dog 618 personer i överdoser, en ökning med närmare 30 procent på bara några år. Ett år senare hade siffran sjunkit till 543. Det går dock inte idag att säga om det är en vändning eller en tillfällig nedgång.

Jag har representerat Sverige i många internationella sammanhang. Otaliga är de gånger jag har framhållit hur framgångsrik den svenska politiken är. Oftast illustrerad med en i ett västerländskt perspektiv relativt låg användning av cannabis bland skolelever i årskurs nio. Narkotikarelaterad dödlighet pratade vi aldrig om.

Länge sammanföll min personliga åsikt med den officiella som jag var satt att föra fram och försvara. En fråga störde mig dock. Hur kom det sig att vi som hade så låg canabiskonsumtion bland 16-åringar hade ett problematiskt bruk av amfetamin och heroin av ungefär samma storleksordning som länder där många fler testade narkotika? Var vi inte tillräckligt bra på att fånga upp dem som gick från att testa droger vid några enstaka tillfällen till att använda dem regelbundet eller låg det något annat bakom den problematiska användningen av narkotika?

När jag jämförde uppgifter från andra EU-länder om hur många i åldrarna 15–34 år som uppgett att de hade använt olika narkotiska ämnen under den senaste tolv månadersperioden fann jag att bilden av Sverige som ett land med låg narkotikakonsumtion haltade. Vi är ett lågkonsumtionsland när det gäller cannabis men inte övrig narkotika. I avseende på amfetamin, ecstasy och kokain är vi varken sämre eller bättre än de flesta andra EU-länder. Vi ligger någonstans i mitten.

När det gäller dödsfall genom överdos finns opioider med i de flesta fall, ofta heroin som injicerats. Det kan också vara fråga om icke-medicinsk användning av substitutionsläkemedel (metadon och buprenorfin) och morfinliknande smärtstillande medel.

Potentia syntetiska opioider som fentanyl ökar i betydelse. Detta vet vi, men vi vet inte hur många människor som i dagsläget är beroende av heroin i Sverige.

Den senaste skattningen av s.k. tungt missbruk gjordes för tjugo år sedan. Då skattades antalet till mellan 24 000 och 33 000. Jämfört med ett decennium tidigare hade heroinet ökat i betydelse i förhållande till amfetamin. 28 procent uppgav nu heroin som den dominerande drogen. Det var tjugo år sedan. Hur det ser ut idag vet vi inte, eftersom inga liknande undersökningar har gjorts sedan 1998, bortsett från några beräkningar baserade på registerdata som gjordes för ett tiotal år sedan. De senaste uppgifterna kommer från en frågeundersökning 2012 då 45 000 personer i åldrarna 17–84 år uppskattades visa tecken på narkotikaberoende. Det går inte att jämföra den siffran med 1998 års skattning, då man använt helt olika metoder. Enligt CAN ser läget dock ut att vara sämre idag än för tjugo år sedan.

Det är anmärkningsvärt att Sverige inte kan förse EMCDDA med färsk siffror på bruket av heroin. Det tyder på ett politiskt ointresse för en synnerligen utsatt och sårbar grupp med hög dödlighet. Varför? Delvis beror det sannolikt på att det inte är en grupp människor vars röster man är angelägen om att mobilisera. Till skillnad från trafikdöden är narkotikadöden inget som ”vanliga” människor risker att drabbas av enligt det allmänna medvetandet.

Jag tror dock att den ökade stigmatisering som kriminaliseringen av konsumtionen av narkotika har fört med sig spelar en stor roll. Det var ingen självklarhet att intag av narko-

tika skulle bli en straffbar handling. Det krävs inte av FN:s narkotikakonventioner, som gör en tydlig åtskillnad mellan den som olovligen handlar med narkotika och den som använder narkotika. Bruket av narkotika ska mötas med förebyggande, behandling och rehabiliterande insatser. Annan hantering ska vara straffbar.

Enligt den dominerande uppfattningen i Sverige på sjuttioalet var missbruk ett symptom på sociala och ekonomiska missförhållanden. Det ansågs viktigt att angripa orsakerna till missbruket, till exempel genom insatser mot otillfredsställande boende- och fritidsmiljöer. Brottsbekämpningen inriktades främst på den storskaliga, yrkesmässiga illegala hanteringen.

I början av åttiotalet skedde en omsvängning av kontrollpolitiken i riktning mot större fokus på efterfrågeledet, vilket bland annat manifesterades i landsomfattande polisinsatser mot gatulangningen. Omsvängningen skedde under inflytande av socialläkaren och debattören Nils Bejerot som såg ”narkomani” (beroende) som en smittsam sjukdom. Det var samhällets skyldighet att skydda mottagliga individer från att utsättas för smittrisker. Hotade ungdomsgrupper skulle ”vaccineras” genom påverkan av värderingar, attityder och normer. Användningen av narkotika fick inte bli socialt tolererat och accepterat.

Den enskilt viktigaste faktorn ansågs vara exponering för narkotikabruk. Därför måste narkotikaanvändarna bort från gatan så att de inte kom i kontakt med ungdomar. En ”betydande andel av de beroendesjuka” skulle ”lyftas ur och bort från träskmiljöerna

och inlemmas i konstruktiva behandlingsmiljöer”. De som inte lyckades bli fria från sitt beroende, de ”kroniska och smittsamma narkomanerna”, skulle man enligt Bejerot ”överväga att ordna för på bästa sätt på någon trevlig ’knarkö’, där de kan få leva i fred med sitt missbruk i ett litet samhälle med nära och kära”.

Chansen att begränsa spridningen ansågs större ju tidigare man kunde identifiera den ”sociala smitthärden”, dvs. de som brukade narkotika, och sätta in åtgärder. Detta sätt att tänka kring narkotika banade väg för idén att kriminalisera konsumtionen av narkotika som en stark signal om att samhället inte tolererade bruket av narkotika.

Det tog fem år från det att frågan om kriminalisering av eget bruk väcktes i riksdagen till dess att regeringen Carlsson under riksdagsåret 1987/88 lade fram en proposition med förslaget att göra konsumtionen av narkotika till en straffbar handling med böter som påföljd. Propositionen är en märklig läsning, starkt präglad av de tvivel som socialdemokraterna hade gett uttryck för under de år frågan debatterades i riksdagen. Man var rädd att tyngdpunkten i samhällets insatser skulle förskjutas från ”det socialrättsliga till det kriminalrättsliga fältet”. Samtidigt som det inte fick råda något tvivel om att ”samhället med fasthet och konsekvens (tog) avstånd från allt olovligt bruk av narkotika” var man rädd att en utvidgad kriminalisering skulle ta alltför mycket av polisens resurser i anspråk och leda till att människor med narkotikaproblem skulle dra sig för att söka vård. För att motverka rädslan att söka vård infördes en särskild regel om ansvarsfrihet i de fall bruket uppdagades vid en frivillig behandlingskontakt.

1993 röstade riksdagen för en skärpning av lagen. Fängelse infördes i straffskalan. Därmed blev det möjligt att säkra bevisning med hjälp av tvångsmedel i form av kroppsvisitation och kroppsbesiktning, exempelvis urin- och blodprov. En följd av att fängelse infördes i straffskalan var att det blev möjligt att utdöma vårdinriktade påföljder. Den ansvarsfrihetsregel som hade skrivits in i 1988 års lagändring med avsikten att människor inte skulle behöva vara rädda för att söka vård frivilligt ströks och i stället öppnades en bakdörr till tvångsvård via rättsväsendet.

Fick kriminaliseringen det önskade resultatet?

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har utvärderat vilka effekter den har haft på rättsväsendets arbete. BRÅ konstaterar att kriminaliseringen 1988 ledde till att polisen i större utsträckning riktade sina insatser mot innehav och bruk av narkotika, men den ledde inte till att fler lagfördes för narkotikabrott. Efter straffskärpningen 1993 ökade både anmälningarna och lagföringarna om innehav och eget bruk kraftigt (ringa narkotikabrott). Det har fortsatt i den riktningen.

Tanken med kriminaliseringen av eget bruk var att sända en tydlig signal om att användningen av narkotika inte tolererades. Det skulle verka avskräckande. Inget tyder på att så blev fallet. Jag har tittat på utvecklingen i årskurs nio. När CAN inledde skolundersökningarna 1971 svarade 14 procent av pojkarna och 12 procent av flickorna att de hade använt narkotika åtminstone någon gång. Siffran sjönk därefter till runt 3 procent under andra hälften av åttioalet. Först i mitten av nittioalet, efter straffskärpningen, ökade användningen igen, till 8 procent av pojkarna och 7 procent av flickorna.

För att sammanfatta: Kriminaliseringens avskräckande effekter förfäktades som mest under en period då ungas användning av narkotika redan hade sjunkit markant. Kriminaliseringen resulterade inte i ytterligare nedgång. Dock ökade användningen av narkotika i årskurs nio efter den straffskärpning som möjliggjorde användningen av urin- och blodprov vid skäligen misstanke om narkotikabruk. Det går inte att hävda med bestämdhet att svenska 16-åringars låga benägenhet att pröva narkotika (främst cannabis) är ett resultat av den restriktiva politiken.

Nya uppgifter från BRÅ visar att antalet urin- och blodprover vid misstanke om ringa narkotikabrott (bruk och innehav för eget bruk) i stort sett har fyrdubblats under de senaste tjugo åren. Årligen tvingas ungefär 40 000 personer lämna sådana prover. Samtidigt som antalet prover ökar minskar andelen positiva provsvar. Alla lägst är andelen positiva provsvar i gruppen barn under 15 år, 41 procent för pojkar och 34 procent för flickor. Det är illavarslande att en så stor andel oskyldiga barn tvingas till provtagning, särskilt som vi vet att polisen – åtminstone i Stockholm och Malmö - prioriterar områden med lägre medelinkomst framför ingripanden i rikare stadsdelar, trots att de senare rapporterar högre narkotikakonsumtion. Denna ojämlikhet inför lagen bidrar till upplevelser av diskriminering och stigmatisering.

Intresset av enskildas personliga integritet måste alltid vägas mot andra intressen, i det här fallet ”ett narkotikafritt samhälle”. Den kränkning av den personliga integriteten som tvångsvisa drogtestar innebär står inte i proportion till ändamålet, att ”förhindra att

unga människor fastnar i missbruk”. Den som döms för att olovligt ha brukat narkotika eller som godtar ett strafföreläggande hamnar i belastningsregistret, även om det var fråga om en engångsföreteelse, vilket kan få förödande konsekvenser, särskilt för den som är ung. Till exempel har länsstyrelserna som beslutar om körkortstillstånd rätt att få utdrag ur belastningsregistret och kan besluta om spärrtid i upp till tre år. Många arbetsgivare begär utdrag ur registret innan de erbjuder anställning. Inom vissa verksamheter har de också rätt att få ett sådant utdrag.

Människor som missbrukar alkohol eller narkotika ses inte med blida ögon. De stämplas som ”missbrukare”. Forskning visar att den främsta orsaken till att missbruk och beroende är stigmatiserat är att omgivningen inte förstår beroendets mekanismer utan ser det som karaktärsvaghet eller moraliska problem. I och med att bruket av narkotika kriminaliserades underströks uppfattningen om ”missbrukaren” som någon som avviker från det allmänt accepterade. Det var också avsikten. Rädslan för att stämplas som avvikande skulle verka avskräckande på de unga. Att det inte haft någon påvisbar avhållande effekt kan vi konstatera.

Det finns också andra, allvarigare problem som har att göra med att den som är beroende betraktas och bemöts som en brottsling och inte som någon som lider av en sjukdom. Förutom att det gör det svårare att söka hjälp, särskilt i ett tidigt stadium, kan det också få djupgående effekter på den som lider av en beroendesjukdom. Stigmat kan förvärra beroendet och orsaka rädsla, skuld känslor och känslor av hopplöshet, vil-

ket i sin tur påverkar den mentala och emotionella hälsan negativt. Genom forskning vet vi att människor som kämpar med ett beroende och upplever att de blir avvisade eller diskriminerade utvecklar depression eller ångest, eller båda delar.

Jag hävdar inte att alla som i arbetet möter människor som är beroende av narkotika eller som är i riskzonen att utveckla ett beroende bemöter dem i första hand som kriminella. Tvärtom är det många inom beroendevården och socialtjänsten som kämpar mot stigmatisering och diskriminering. Men systemet verkar i en annan riktning och det är det som skapar rädsla, skam och hopplöshet hos den som upplever sig sitta fast i narkotikabruket. Det är det som i förlängningen leder till en för tidig död på grund av överdos.

Trögheten i systemet har att göra med kriminaliseringen av eget bruk och den därav följande stigmatiseringen. Det dröjde till exempel ända till 2017 innan det blev möjligt att inrätta sprututbyte i hela landet utan att kommunerna kunde sätta sig på tvären. Detta trots att sprututbytets positiva effekter för spridningen av hiv har varit kända i många år. Och det var först för ett par år sedan som den höga dödligheten i överdoser uppmärksammades av regeringen. I år kommer motgiftet naloxon att göras tillgängligt utanför sjukvården, bland annat genom försöksverksamheter i Skåne och Uppsala. Det är bra, men det räcker inte.

Detsom behövs är varken mer eller mindre än ett paradigmskifte där tyngdpunkten i insatserna förs tillbaka från det ”kriminalrättsliga” till ”det socialrättsliga” fältet - för

att använda terminologin i propositionen som låg till grund för kriminaliseringen 1988. 2016 höll FN:s generalförsamling ett särskilt toppmöte om narkotika. I det slutdokument som antogs beskrivs narkotikaberoende som en ”komplex multifaktoriell sjukdom av kronisk natur där återfall är vanligt”. En sjukdom som kan förebyggas och behandlas, och inte ett resultat av brist på moral eller karaktär.

Sverige deltog i mötet och har anslutit sig till slutdokumentet, som innebär ett stort steg framåt när det gäller hur man ser på beroende och bruket av narkotika. Det svenska ställningstagandet i FN i New York borde få omfattande följderna för vår narkotikapolitik. Ska vi vara trogna Sveriges godkännande av slutdokumentet krävs det att vi lägger om politiken så att den i stället för strafftänkande bygger på evidensbaserade folkhälsoprinciper med betoning på social omsorg och hälso- och sjukvård. ■

Christina Gynnå Oguz,
fd departementsråd på Socialdepartementet

Referenser

- 1 United Nations Office for Drugs and Crime
- 2 Europeiska centrumet för kontroll av narkotika och narkotikamissbruk
- 3 Efter kontroll för metodförändringar.
- 4 Siffrorna tenderar att variera något beroende på vem som redovisar dem. Storleksordningen är dock densamma.
- 5 Har injicerat någon gång under de senaste 12 månaderna eller använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen under de senaste fyra veckorna.
- 6 Ramstedt M et al (2014). ANDT-bruket och dess negativa konsekvenser i den svenska befolkningen 2013 - en studie med fokus på missbruk och beroende samt problem för andra än brukaren relaterat till alkohol, narkotika, dopning och tobak. Stockholm: STAD.
- 7 Kriminalisering av narkotikabruk. En utvärdering av rättsväsendets insatser. BRÅ-rapport 2000:21.
- 8 2010 blev det möjligt att verkställa tvångsmedelsbeslut på barn under 15 år vid misstanke om användning av narkotika. Siffrorna är från BRÅ:s Kortanalys 1/2016, Provtagning vid misstanke om ringa narkotikabrott. En undersökning av analysresultat 1998-2015.
- 9 Narkotikaanvändning och misstankar om eget bruk bland ungdomar i Stockholm. BRÅ:s Kortanalys 2/2018.
- 10 United Nations General Assembly Special Session on Drugs (UNGASS) 2016
- 11 A/RES/S-30/1

Rapport från Stockholm Criminology Symposium

Av Thomas Ekbohm

Så har ännu ett internationellt symposium kring kriminologiska frågor ägt rum i Stockholm,

för trettonde året i rad. Under tre dagar har forskare och praktiker inom framför allt rättsväsenden från hela världen samlats och diskuterat möjligheter och svårigheter vad gäller att förebygga och motarbeta brott och att rehabilitera dömda.

Jag följde några av symposiets seminarier och kan ge följande rapport.

I år var polisens arbete i fokus. Den internationella juryn, där bl.a. professor Jerzy Sarnecki ingår, hade utsett professor Herman Goldstein, USA, till årets mottagare av the Stockholm Prize in Criminology. Han anses som den person som har påverkat polisens strategier och arbetsmetoder mest i hela världen.

Goldstein föddes och växte upp i New London, Connecticut, son till en judisk immigrerad från Europa. Efter olika akademiska examina arbetade han i staben för det

amerikanska advokatförbundet och kom att särskilt fördjupa sig i hur den amerikanska polisen arbetade.

Han medverkade i olika projekt där han bl.a. studerade polismännen i deras dagliga arbete.

Goldstein inbjöds också att undervisa vid Wisconsin Law School där han kunde berätta bl.a. om polisarbete. Han började också tänka på hur en polis bäst kunde hantera sin roll. Han kom fram till att det inte räcker för poliser att bara följa sina instruktioner när de kallas till eller möter ett brott. Han menade att detta var ett alltför smalt sätt att se på en polisinsats.

Goldstein kom senare att presentera ett problemorienterat synsätt, vilket han förfinade genom att analysera bakgrund och orsaker till olika utmaningar i polisens vardag. Hans bok *Policing a Free Society*, 1977, blev en klassiker. Senare blev Goldstein erkänd också för sina tankar kring polisdiskretion och den politiska dimensionen av politiska arbete.

Goldstein sammanfattade sina mål för polisen:

- att förhindra och kontrollera beteenden som hotar liv och egendom
- att hjälpa personer som är i fara för fysiskt angrepp
- att skydda mänskliga rättigheter som yttrande frihet och föreningsrätt
- att underlätta för människor och fordon att fritt röra sig
- att hjälpa de som inte klarar sig själva: de fulla, de drogpåverkade, de mentalt sjuka,
- de fysiskt handikappade, de gamla och de unga
- att lösa konflikter, antingen det gäller individer, människogrupper eller individer och myndigheter
- att identifiera problem som kan leda till mer allvarliga för individer, myndigheter och polis
- att skapa och upprätthålla en känsla av trygghet i samhället

Goldstein hävdade att polisen inte bara ska lösa brott utan också engagera andra i att få till ett säkrare samhälle. Något som den svenska Trygghetskommissionen kommit fram till (se särskild artikel).

En reflexion blir förstås att en rehabilitering av en dömd aldrig kan bli ett ensamarbete för Kriminalvården.

Professor Mårten Palme presenterade en studie över intergenerationella effekter av att föräldrar döms till och placeras i fängelse i Sverige.

Forskarna fann att inlåsningen av föräldrar fick många olyckliga effekter. Det ledde till en kraftig höjning av barnens tonårsbrott och av graviditeter och att barnen i hög omfattning inte kom i anställning tidigt i livet. Effekterna var koncentrerade till barn i de mest missgynnade familjerna. Där ökade tonårsbrotten vid en jämförelse med 18 procent. Graviditeterna ökade med åtta procent. Anställningsgraden vid tjugo års ålder minskade med 28 procent. När det gällde barn från mer gynnade familjer märktes inga effekter.

Dessa resultat leder till slutsatsen att inlåsning av föräldrar med unga barn ökar risken för att barn i missgynnade familjer fortsätter att vara fattiga och kriminella även i länder som har ett utvecklat socialt nätverk.

Universitetslektor Per Åke Nylander, Örebro universitet, hade gjort en närbesläktad studie och studerat unga vuxna som hade haft en förälder i fängelse när de växte upp. Hans frågeställning var om de hade varit missgynnade vad gäller föräldrastöd, hur de hade de i skolan och deras hälsa var mm, jämfört med unga vuxna som inte hade haft föräldrar i fängelse när de var unga. 2 500 unga vuxna hade berättat om hur de hade upplevt sin uppväxt. 52 av dessa hade haft en förälder i fängelse i barndomen. De som hade haft en förälder i fängelse hade upplevt sig mindre älskade, hade upplevt mindre kontakt och stöd från båda föräldrarna, jämfört med de som inte hade haft en förälder i fängelse. I skolan mådde de sämre och var oftare placerade i specialklasser än de andra. Det var en högre risk att de inte deltog i högre utbildning. De var mer benägna att planera eller försöka begå självmord och att

bli intagna i institution för mentala problem. Nylander underströk vikten av att kriminalvårdare och socialarbetare tar särskild hänsyn till situationer då ett barn har en förälder i fängelse.

Professor Henrik Tham, Stockholms universitet, hade granskat hur strafflagstiftningen hade utvecklats sedan 1965. De första åren utmärktes av avkriminalisering och minskat antal straff. Under senare år har det skett en kraftig ökning av straff. Tham hade testat en särskild hypotes att regeringens propositioner har talat för att öka fängelse-domar. Hans analys visar att argument för

avskräckning och allmänprevention har dominerat hela perioden, att argument för rehabilitering, som är kopplat till mindre användande av fängelse har minskat kraftigt. Denna förändrade vilja att rättfärdiggöra fängelse har bidragit till kraftig ökning i antalet fångar som avtjänar straff för våldsbrott inklusive sexbrott.

Detta års symposium var som de tidigare mycket intressant med massor av vinklar på ämnet brott och straff. Jag hade dock gärna sett fler seminarier om kriminalvård. Men man kan inte få allt. ■

KROM 50 år

Av Henrik Tham

50-årsjubileum

Den 14 juni i år firade KROM – Forening for kriminal reform i Norge – sitt 50-årsjubileum. På ett välbesökt möte på Litteraturhuset i Oslo hölls ett stort antal anföranden om ungdom och straff, fängelsestraffets innebörd för de intagna, sanktionssystemet, isolering, alkoholpolitiska reformer, ”det ofullbordade” som fångpolitisk strategi och mycket mer. Som sig borde inleddes talen av KROMs nestor och förgrundsgestalt, Thomas Mathisen.

KROM bildades vid samma tid som liknande organisationer i de övriga nordiska länderna – KRIM i Danmark, KRUM i Sverige och Novemberrörelsen i Finland. Av dessa består bara KROM och KRIM. KROM är den mest aktiva föreningen som också särskilt utmärker sig genom de årligen återkommande vinterkonferenserna på hotell i norska fjällvärlden. Mötena har närmast blivit en kriminalpolitisk institution i Norge, där KROM får statsråd, domare, fängelsechefer och andra höga representanter i samhället att komma och debattera och utsetta sig för kritik.

I samband med ett jubileum som detta inställer sig lätt ett antal frågor: Varför uppstod fångrörelserna, varför bestod de i några av länderna men försvann i andra och hur kan kritiken av fängelserna bli politiskt rele-

vant också i fortsättningen. Frågorna här kommer särskilt att belysas i förhållande till utvecklingen av svenska KRUM och kriminalpolitiken i Sverige.

Varför uppstod fångrörelserna?

Brottsligheten ökade markant efter andra världskriget i de fyra stora nordiska länderna. Detta var en utveckling tvärtemot förväntningarna. Med ökat välstånd och utbyggd välfärdsstat skulle ju människor inte längre behöva begå brott och behovet av fängelser skulle minska. I Norge och Danmark låg fängelsebeläggningen kvar på en ganska konstant nivå. I Sverige mer än fördubblades antalet fångar fram till slutet av 1960-talet. I Finland gick visserligen fångtalen ned, men från en nivå som låg två till fyra gånger högre än i de andra länderna.

Det fanns alltså – och särskilt i Sverige – skäl till kritik av fängelseutvecklingen. Även andra omständigheter bidrog till uppkomsten av fångrörelserna. Mathiesen framhåller i sin självbiografi *Cadenza* också välfärdsstatens utveckling, men genom att peka på att välståndshöjningen för folkflertalet också lett till marginalisering och utslagning för mindre grupper medborgare. Samma bild framträder under 60-talet i Sverige i romaner, dokumentärer och forskningsrapporter som Lars Görlings 491, Jörgen Erikssons *Svenska botten* och Gunnar och Maj-Britt

Inges Den ofärdiga välfärden. Just de nordiska ländernas ambition att vara välfärdsstater och ha fängelse-system som benämndes kriminalvård och kriminalomsorg gjorde också staterna särskilt sårbara för kritik.

Fångrörelserna var också del av en bredare antiauktoritär rörelse som utvecklades runt 1968. Arbetstagare ställdes mot arbetsgivare, soldater mot officerare, studenter mot professorer – och fångar mot fångvaktare. Fången blev i detta politiska klimat också något av en revolutionär, och t.o.m. franska revolutionens ”Egendom är stöld” förekom i debatten. Den tid i vilken fångrörelserna uppstod var politiskt kritisk men ändå optimistisk. 68-kritiken innebar fortfarande tron på möjligheten till förändring till det bättre. Brott och missbruk var samhällets fel, men det gick att ändra på samhället.

KRUMs död och KROMs bestående

Mathisen framhåller i sin självbiografi förutsättningarna för att KROM kunde bestå. Han pekar här på, förutom en fortsatt marginalisering i samhället, stödet från Institutet för kriminologi og rettssosiologi vid Universitetet i Oslo, den kontinuerliga informationen från fångelserna genom kontakten med fångarna, en asketism och disciplin i KROM, och att föreningen litade till egna krafter och inte blev beroende av staten.

KRUM hade ett omfattande stöd i samhället både från politiskt och medialt håll. Flera av doktoranderna knutna till Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet var också aktiva i KRUM men institutionen var inte lika stark som den i Oslo.

Att Mathiesen betonar vikten av asketism och disciplin ska nog ses som en släng till

KRUM. Utan behov av att försvara KRUM kan kanske ett par kommentarer ändå utgöra ett bidrag till historien och till de sociala rörelsernas sociologi. KRUM var ett svårstyrt pastorat, styrelsemötena kunde vara stökiga och det tog tid innan flaskorna förbjöds. Dock fanns här möjligen ett ideologiskt element. Jörgen Erikson skrev om det positiva i att det stod en rödvinsflaska på stencilapparaten. Erikson kontrasterade detta mot asketismen och gravallvaret hos RNS, Riksförbundet Narkotikafritt Samhälle, och vissa andra nostalgiska grupper från 68-rörelsen. RNS försökte göra KRUM:s systerorganisation RFHL till en kamporganisation mot knark. Skillnaden i synen på avvikaren och vad som skulle vara tillåtet beteende i organisationerna omöjliggjorde det eventuella samgåendet mellan KRUM och RFHL som kunde ha inneburit att KRUM överlevt.

Även om både KROM och KRUM aktivt kritiserade kriminalvården skiljde sig också förhållandet till myndigheterna. Kriminalvården i Sverige tillät lokalavdelningar som gjorde regelbundna fängelsebesök över hela landet. KRUM-organisationen svällde. Den centrala administrationen blev så småningom övermäktig för dem som arbetade frivilligt. Något konspiratoriskt kan man kanske säga att Kriminalvården genom repressiv tolerans knäckte KRUM.

I Norge blev det tvärtom. Fängslevensendet släppte inte in KROM i fångelserna. Kanske gör Mathiesen en dygd av nödvändigheten när ha framhåller vikten av att inte vara beroende av staten. KROM fick i alla fall begränsa sig till att bli en mindre men vassare organisation med begränsad byråkrati som kunde bestå. Kanske ska KROMs överlevnad ses som en ej avsedd konsekvens av norska kriminalvårdens handlande.

Kriminalpolitikens utveckling

Den period i vilken fängrelserna uppstod präglades fortfarande av optimism och tron på möjligheten att förändra samhället till det bättre. Denna framtidstro skulle dock gå förlorad. Redan på 1980-talet började kriminalpolitiken svänga och fängrelsen arbetade alltmer i uppförssbacke. Fångarna var inte längre nyhetsstoff och det tidigare stödet under strejkerna på fängelserna försvann. Betoningen på rättvisa straff i form av straffvärde fördes fram från denna tid. Det fanns då faktiskt en möjlighet att med hänvisning till rättvisa minska tiden i fängelse. Rättvisemodellen kom dock i stället att bli ett medel för straffskärpningar.

Narkotikan framställdes särskilt i Norge och Sverige som det stora hotet mot samhället. Det bidrog till att fylla fängelserna. Rörelser som hävdade nolltolerans mot narkotika och krävde mer tvångsåtgärder fick vind i seglen. Dessa rörelser hänvisning till folket och till det nationella var också ett tidigt uttryck för den senare allt starkare utvecklingen av politiken i populistisk riktning.

Brottsoffrets uppkomst som offentlig fråga erbjöd en möjlighet till en mer rationell och mindre repressiv kriminalpolitik. Så blev det dock inte. I stället formulerades brottsoffrets förhållande till gärningspersonen som ett nollsummespel. ”Brottsoffrets upprättelse kräver gärningsmannens bestraffning”, skrev en svensk justitieminister i början av 90-talet.

Den viktiga frågan om att bekämpa mäns våld mot kvinnor kom alltmer att formuleras i straffrättsliga termer. Andelen i fängelse som sitter för vålds- och sexualbrott har flerfaldigats. Detta kan inte främst tillskrivas brottsutvecklingen. Fler i fängelse tycks inte heller ha någon positiv effekt på utvecklingen av denna typ av brott.

Den kriminalpolitiska utvecklingen i mer straffande riktning har sedan sekelskiftet accelererat. Detta bör ses i ljuset av att den allmänna politiken blivit alltmer populistisk. Politiken blir med medias och reklamens hjälp tydligt expressiv. Enkla känsloladdade budskap som hårdare tag får ta över en kunskapsbaserad kriminalpolitik. Klasspolitikens ersättning med värdepolitik blir ett medel för att rikta fokus mot den påstått brottslige invandraren. Tillsammans med den vagt definierade organiserade brottsligheten ses hotet som något främmande som kommer utifrån. Hänsyn behöver inte längre tas till sociala orsaker eller brister i det egna samhället.

Denna utveckling sker mot bakgrund av en tilltagande alarmism och pessimism över samhällsutvecklingen i allmänhet och brottsutvecklingen i synnerhet. Ledande svenska politiker uttalar sig med hänvisning till brottsligheten om ett samhälle i civilisatoriskt förfall, om ett allt rårare Sverige, om en gemensam kamp mot den inre otryggheten och om ett Sverige som riskerar att inte hålla ihop utan fler rättsliga ingripanden.

Frågor om struktur och rättvisa är borta. I en tid utan framtidstro formuleras kriminalpolitiken i termer av ökad kontroll av individer som väljer eller inte väljer att begå brott: make crime, do time.

Fängrelser i framtiden?

I Norge stiger fängelsebeläggningen under en regering där justitieministern kommer från Fremskrittspartiet. I Danmark blir regeringarna alltmer beroende av Dansk Folkeparti och vrider kriminalpolitiken mot lag och ordning. I Sverige har beläggningen på anstalterna minskat med en femtedel under det senaste decenniet, men politiker från de flesta partier talar sig varma för fler män-

niskor i fängelse. Detta förväntas bli resultatet av en ökad satsning på fler poliser, vilket i slutändan kommer att leda till att fler döms till fängelse. Utvecklingen mot hårdare straff har också blivit alltmer markant i lagstiftningen. En majoritet av riksdagspartierna uttalar sig för att den villkorliga frigivningen ska bli fakultativ (Omkrim, juni 2018, sid. 14 f.).

Behovet av KROM, KRIM och KRUM förefaller alltså större än någonsin. Samtidigt står fångrörelsen inför en delvis annorlunda situation än den gjorde i mitten av 1960-talet. Det brott som då fyllde fängelserna var stöld. Fängelsestraffen var i genomsnitt relativt korta. De dömda var unga män med inhemsk bakgrund. I dag har närmare hälften av alla i svenska fängelser brott mot person som huvudbrott och det alltmer centrala brottsoffret definieras som någon som utsatts för vålds- eller sexualbrott. Narkotikabrotten svarar för en fjärdedel av platserna. Den genomsnittliga tiden för dem som sitter i fängelse har fördubblats sedan 80-talet. Fängelsepopulationen är åldrande. Och utländska medborgare svarar för 30 procent av de intagna. Några riktlinjer för fortsatt fångkamp och kriminalpolitisk opposition kan därför vara följande.

Demontera motsättningen brottsoffer–gärningsperson.

I den kriminalpolitiska debatten framställs relationen brottsoffer–gärningsperson alltmer som ett nollsummespel. Ett straff för förövaren sägs vara en vinst för den utsatta. Och omvänt så utgör ett uteblivet eller för lågt straff ett ytterligare lidande för brottsoffret.

De skador och faror som människor utsätts för genom brott ska självfallet tas på allvar. Att mer straff skulle vara det främsta

medlet för reparation och upprättelse kan dock starkt ifrågasättas. Etthundra nya fängelseår till följd av straffskärpningar kostar mer än den totala summan för statlig brottsskadeersättning i Sverige. Medel som avsätts för att fler ska sitta i fängelse kan i stället användas för olika typer av brottsprevention och för hjälp till brottsutsatta.

Brottsoffer kräver ibland, helt begripligt, stränga straff för personer som orsakat dem lidande. Det vanligaste är dock enligt svensk och utländsk forskning inte att brottsoffer vill ha strängare straff. De vill framför allt ha hjälp i rättsprocessen och någon sorts erkännande från gärningspersonen. Det viktiga är att brottet inte upprepas, och därför förordar brottsoffren ofta rehabiliterande påföljder.

Medlingsinstitutet kan användas betydligt bättre än som sker i dag. I Sverige har i allmänhet brott mot person betraktats som olämpliga för medling. Utländsk forskning visar tvärt om att goda resultat kan uppnås även vid denna typ av brott, och både brottsoffer och gärningsperson kan känna mindre frustration än de ofta gör efter en rättegång. Med mer fängelse ökar också risken för återfall, dvs. risken att någon blir brottsoffer blir större. Alternativ till fängelse är en god brottsofferpolitik.

Arbeta oförtrutet med att ge korrekta beskrivningar av brott och straff.

En bild av en ökande brottslighet, ett allt grövre våld, brottslighet som går nedåt i åldrarna och en allt överskuggande organiserad brottslighet med utländska förtecken tas nu mer eller mindre för given i den svenska politiska debatten. Detta är nu inte en sann bild, men den får tydliga effekter i krav på mer strafflagstiftning, hårdare domar och fler människor i fängelse. Att detta skulle

vara en framgångsrik politik för att få ner brottsligheten är nu inte heller sant. Men dessa brottsbilder och lösningsmodeller måste i dag än mer bekämpas med fakta.

I detta arbete ingår att föra ut beskrivningar av vad ett fängelsestraff faktiskt innebär. Hur förhåller sig innehållet i en fängelsevistelse – deprivationen av frihet – till det liv medborgarna i dag lever ute i samhället? Vilka konsekvenser får fängelse för familjer och särskilt för barn till intagna? Vilka konsekvenser har de allt längre straffen i ett alltmer slutet fängelsesystem för dem som sitter inne? Vad medför ett fängelsestraff i dagens arbetsmarknadssituation i förhållande till den som rådde på 60-talet när den som avskedats på morgonen kunde räkna med ett nytt jobb innan kvällen?

Att diskutera fängelsestraffet i termer av rättigheter och skyldigheter bör också göra det lättare att finna förståelse för den dömda ute i samhället. Tvärt emot vad som anförs av politiker och andra opinionsbildare vill medborgarna i allmänhet inte ha hårdare straff. De är också positivt inställda till påföljder som är rehabiliterande och kan minska fortsatt brottslighet. Detta är det tydliga resultatet av de stora rättsmedvetandundersökningarna som genomfördes i alla de nordiska länderna för en tid sedan.

Lyft fram den nordiska traditionen.

De nordiska fångrörelserna har självfallet och med rätta kritiserat fängelserna i respektive land. Detta ska inte dölja att nordiska fängelser i ett internationellt perspektiv är få och små och att förhållandena på anstalterna i långa stycken är bättre. Politiker, tjänstemän och forskare från andra delar av världen kom tidigare gärna på besök för att studera fängelser och kriminalvård i de nordiska länderna. Utvecklingen av antalet fångar och situationen i fängelserna i många länder förskräcker. Med fler i fängelse under sämre villkor, som nu föreslås från politiskt håll, kommer situationen i kriminalvården att förvärras. De nordiska ländernas goda kriminalpolitiska rykte finns det starka skäl att slå vakt om. Detta är också något som medborgarna i allmänhet kan förväntas ställa upp på.

Humanitet är ett nordiskt värde. ■

Henrik Tham,
professor emeritus i kriminologi vid
Stockholms Universitet

Rapport från BRÅ: Påföljder 2017

Noterad av Thomas Ekbohm

Fängelse

År 2017 utgjorde fängelse huvudpåföljd i 10 200 domslut. Det är en minskning med 186 domslut, eller 2 procent, jämfört med 2016. Sedan 2008 har antalet fängelse-domar i tingsrätt uppvisat en sjunkande trend. Antalet utdömda fängelsepåföljder ligger nu på sin lägsta nivå under hela mätperioden 1975–2017.

Av de som dömdes till fängelse 2017 var de antalsmässigt största brottstyperna brott mot trafikbrottslagen (24 %), framför allt grovt rattfylleri, tillgreppsbrott (22 %), framför allt stöld, samt brott mot liv och hälsa (12 %), framför allt misshandel.

Ser man till hur stor fängelseandelen i de lagföringsbeslut som avsåg grovt rattfylleri blev påföljden fängelse i 51 procent av besluten. Motsvarande siffra för lagföringsbeslut gällande stöld (inklusive grov stöld) var 27 procent och för misshandel (inklusive grov och synnerligen grov misshandel) 21 procent.

Rättspsykiatrisk vård

Rättspsykiatrisk vård var huvudpåföljd i 273 domslut 2017. I förhållande till 2016 är det en minskning med 17 domslut, eller 6 procent. I en majoritet av dessa domar (200

domslut, eller 73 procent) avsågs rättspsykiatrisk vård med utskrivnings-prövning. Jämfört med 2008 har det skett en minskning med 25 beslut, eller 8 procent. Det låga antalet domslut med huvudpåföljden rättspsykiatrisk vård leder till att små förändringar kan ge stora procentuella variationer mellan åren.

Skyddstillsyn

Antalet domslut med huvudpåföljden skyddstillsyn uppgick 2017 till 5 690 beslut, vilket var en ökning med 312 domslut, eller 6 procent, jämfört med 2016. Vid 1 070 domslut, eller 19 procent av domarna 2017 dömdes till skyddstillsyn förenat med samhällstjänst. Vid 604 domslut, eller 11 procent, utdömdes påföljden i kombination med föreskrift om kontraktsvård, och i 222 domslut eller, 4 procent, dömdes till skyddstillsyn förenat med fängelse.

Jämfört med 2008 har antalet domslut gällande skyddstillsyn minskat med 1 120 beslut, eller 16 procent. Med undantag för 2009 har antalet lagföringsbeslut gällande skyddstillsyn minskat kontinuerligt under tioårsperioden (2008–2017). Antalet domslut gällande skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård har minskat med 557

domslut (49 %) jämfört med 2008. Det gäller även skyddstillsyn kombinerat med samhällstjänst, som har minskat med 139 domslut (12 %). Antalet domslut i kombination med fängelse har däremot ökat med 50 domslut, eller 29 procent, jämfört med 2008.

Villkorlig dom

Antalet domar med huvudpåföljden villkorlig dom uppgick 2017 till totalt 8 920 domslut, vilket är en ökning med 57 domslut, eller 1 procent, jämfört med året innan. Jämfört med 2008 har antalet minskat med 2 130 domslut, vilket motsvarar en minskning med 19 procent.

Antalet domslut med huvudpåföljd villkorlig dom i kombination med samhällstjänst uppgick i sin tur till 3 390 under 2017, vilket motsvarade 38 procent av samtliga domslut med villkorlig dom som huvudpåföljd det året. Antalet villkorliga domar med samhällstjänst ökade marginellt jämfört med året innan med 2 beslut och var därmed oförändrat procentuellt. Jämfört med 2008 minskade dessa domar med 1 130 beslut, eller 25 procent.

Böter

År 2017 fattades 28 500 domslut med huvudpåföljden böter. Det är en ökning med 877 domslut, eller 3 procent, jämfört med året innan. Jämfört med 2008 har dock antalet minskat med 1 720 domslut, eller 6 procent. Under perioden 2008–2010 var utvecklingen uppåtående, men därefter vände den och minskade fram till 2016. Av samtliga lagföringsbeslut under den senaste tioårsperioden har andelen bötesdomar ökat från 22 till 29 procent.

Ungdomspåföljder

Sluten ungdomsvård utgör sedan 1999 ett alternativ till fängelse för ungdomar. År 2017 utgjorde sluten ungdomsvård huvudpåföljd i 78 domslut rörande ungdomar i åldern 15–20 år. Jämfört med 2016, då tingsrätterna dömde till sluten ungdomsvård i 84 fall, innebär det en minskning med 6 beslut, eller 7 procent. Jämfört med 2008 har antalet domslut med sluten ungdomsvård minskat med 15 beslut, eller 16 procent. Vid tolkning av statistiken är det viktigt att ta hänsyn till att det låga antalet domslut kan innebära stora procentuella variationer mellan åren.

I genomsnitt dömdes ungdomar 2017 till sluten ungdomsvård i 10 månader, vilket är i stort sett samma nivå som 2016. I 49 procent av domsluten utgjordes huvudbrotten av olika typer av tillgreppsbrott (framför allt rån), i 17 procent brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) (framför allt mord och dråp) respektive grov misshandel) och i 27 procent någon form av sexualbrott (6 kap. BrB).

Ungdomsvård och ungdomstjänst infördes 2007 som nya ungdomspåföljder, och ersatte till viss del den tidigare ungdomspåföljden ungdomstjänst inom ramen för vård inom socialtjänsten. År 2017 var antalet domslut med ungdomsvård eller ungdomstjänst som huvudpåföljd 1 450 respektive 1 440. Antalet domslut rörande ungdomsvård ökade med 103 domslut, eller 8 procent, jämfört med året innan. Antalet domslut med huvudpåföljden ungdomstjänst ökade mellan 2016 och 2017 med 4 domslut, vilket procentuellt sätt inte innebär någon förändring. ■

Politiska överbud i kriminalpolitiken

Henrik Tham: Kriminalpolitik, Brott och straff i Sverige sedan 1965, Norstedts Juridik 2018

Av Karl-Henrik Ström

Det är väl tajmat av Henrik Tham att publicera sin granskning av svensk kriminalpolitik när valårets retorik på området verkligen står i blom. Det är då man som tydligast kan se de politiska argumentens brister genom historielöshet och kunskapsresistens. I en artikel i SvD (2018-06-11) konstaterar Tham att Sverige står inför det mest utpräglade ”lag och ordning-valet” i landets historia.

Tham är professor emeritus vid Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet och har ägnat mer än 50 år av forskning kring brottsligheten och kriminalpolitiken. Hans skrift domineras av en ambitiös genomgång på hård empirisk grund av brottslighetens och kriminalpolitikens förändringar sedan 1960-talet. För den insatte innebär den väsentligen inte några överraskningar.

Tham menar att politiseringen av kriminalpolitiken i en viss mening kan spåras till det tidiga 1960-talet. Vi brukar minnas 60-talet som en era av politisering. Trots uppåtgående brottskurvor fanns ett utrymme för den socialdemokratiska regeringen att genomföra av- och nedkriminaliseringar och att verka för att minska antalet intagna i fängelserna (som fö nu fick namnet kriminalvårdsanstalter). Valet 1973 betecknar Tham som det första i Sverige där brottslig-

heten utgjorde ett väsentligt tema. Den fortsatta kriminalpolitiken redovisas därefter mot en bakgrund av brottsutvecklingen och de växlande regeringarnas prioriteringar och kriminalpolitiska program. Sammanfattningsvis har det fram till idag lett till fortlöpande skärpningar och åtstramningar av politiken. Denna ”politisering” har, menar Tham, inneburit att man avlägsnat sig från expertisens gemensamma kunskapsbas. Kriminologerna har varit relativt ense om beskrivningen av brottsutvecklingen, vilka insatser som borde prövas och framför allt om ”bristen på rationalitet”, dvs vilka politiska åtgärder som inte kunde väntas leda till minskat brottslighet.

Det intressanta med brottslighetens

variationer är att de över decennierna inte varit särskilt dramatiska på ett sätt som strider mot den allmänna uppfattningen. Med undantag som vi ska återkomma till ligger flertalet brottstyper kvar på oförändrad eller till och med sänkt nivå. Samtidigt måste man konstatera att det är just dessa ”sanningar” som ständigt ifrågasätts och som upplevs främmande i det politiska debattklimat som successivt vuxit fram. Det är främst en annan kriminologiprofessor, Jerzy Sarnecki, som i media blivit känd för att återkommande stå för dessa för debatten ”opassande” tillrättalägganden av sakförhållandena.

Våldsbrottslighetens utveckling har varit central för den politiska diskussionen och för allmänhetens upplevelse av otrygghet mm. Här finns undersökningsserier ända från 1980-talet som ger visst svar på frågorna. Både SCB:s undersökningar om befolkningens levnadsförhållanden och

Brå:s motsvarande studier visar att det inte finns dramatiska ökningarna av människors egen rapportering av att ha blivit utsatta för otrygghet genom våldsbrott. Dagens Nyheter har i sin särskilda faktagranskning (2018-06-08) sammanfattat rapporternas resultat på följande sätt:

”Väldet i Sverige har minskat över tid. De senaste åren har däremot det dödliga våldet ökat. Det kopplas till växande konflikter i den kriminella miljön.”

Det är lätt att skaffa sig en förenklad bild av svåra frågor. Mörkertalet är i många fall sannolikt stort – särskilt när det gäller kvinnors rapportering av våld i nära relationer. Även om antalet mord och dråp ökat de allra senaste åren ligger siffrorna ändå på en lägre nivå än på 1990-talet. Visserligen ett grovt mått, men den upplevda trygghets-/otrygghetsnivån är i stort densamma från 2006 till 2017.

Detta talar för den typ av politisk behärskning som Tham förespråkar, exempelvis i en debattartikel i Svenska Dagbladet (Politikerna måste besinna sig om kriminalpolitiken, 2018-06-10). I sin bok identifierar Tham det han kallar ”den straffande vändningen” i kriminalpolitiken. Utvecklingen utmärks enligt Tham av ”ökad alarmism, mer expressiv politik, expanderande strafflagstiftning och längre fängelsestraff”. I Sverige är denna trend dock förhållandevis modest i jämförelse med i många andra västländer. Tham gör ingående analyser av flera olika orsaksfaktorer bakom denna skärpning. En tung faktor är den organiserade brottsligheten, som är internationell till sin karaktär och därför stimulerats av den allmänna globaliseringen och EU-medlemskapet med dess fria rörlighet och sänkta gränsskydd och därmed minskade kontrollmöjligheter. Samtidigt som utvecklingen

givit politiken allt mindre handlingsutrymme har politiken blivit alltmer expressiv, men kanske mindre effektiv. ”Debatten koncentreras till brottsfrågan och brottsligheten får representera något större och delvis annat än den egentligen är”, summerar Tham.

Den allmänna politiken och kriminalpolitiken förstärker varandra, konstaterar Tham. ”Social ingenjörskonst ersätts med moralisk ingenjörskonst”. Det innebär att bl.a brott ses helt som den enskildes ansvar – utan hänsyn till strukturella eller andra omständigheter. Det betyder också att kriminalpolitiken inte bara är partipolitisk utan den är i hög grad utsatt för de övergripande strukturella och politiska strömningar som påverkar samhällsklimatet och får effekter på alla partier och grupperingar. Tham hänvisar bl a till studier som visar att ”bilden av brottsligheten och dess orsaker formuleras i stor utsträckning av intressegrupper, medier och politiker. Denna bild strukturerar problemet och dess lösning och påverkar i sin tur medborgarna och deras förståelse av brottsproblemet”.

Tham menar att de uttryck detta tagit sig i sin tur har börjat undergräva medborgarnas tillit och förtroende för samhället och politiken. Den tidigare optimismen att genom samhällsreformer minska brottsligheten har förbytt i pessimism. Allvarligast är kanske att politikerna allt oftare riktar kritik mot de självständiga domstolarna och rättssystemet för att inte genomföra de straffskärpningar som regering och riksdag föreställt sig som följd av upprepade lagskärpningar. Polisen klarar inte sina uppgifter. Kriminalvården klarar inte av att förhindra återfall. Även systemen är så att säga utsatta för politiskt ifrågasättande som får spridningseffekter.

Tham färdigställde sin bok 2017 och konstaterade att brottsligheten då var ett ovanligt centralt tema för politiker och journalister och att den framtida politikens inriktning var oviss. När denna artikel skrivs i juni 2018, är det tre månader kvar till riksdagsvalet och en väntat spänt oförutsägbart valutgång med kriminalpolitiskt alarmistiska förtecken. Det vi minst av allt behöver är det som Tham varnar för dvs överbud i kriminalpolitiken! ■

Karl-Henrik Ström
Tidigare anstaltsdirektör mm inom Kriminalvården och
redaktör för Tidskrift för Kriminalvård
under 1960-70 talet

BJÖRKA 100 ÅR

En kort historik

Skyddsvärnet i Stockholm har funnits sedan 1910. Föreningens flaggskepp –Björka- startade 1918 och firar därför 100-årsjubileum under hösten.

Björkahemmet, som det från början hette, var beläget i Hässelby, och startades för att ta hand om ”vanartiga” pojkar och hjälpa dem till ett mer drägligt liv och sysselsättning. Man arbetade mest med trädgårdsarbete och odlingar som fanns runt om i Hässelby och Vällingby. Man fick också utbildning i snickeri. Det fanns då plats för 8-10 pojkar.

I mitten av 30-talet fick Skyddsvärnet ekonomiskt stöd av Allmänna Arvsfonden och kunde då bygga ut verksamheten. 1934 kun-

de man ta emot 18-20 pojkar. I början av 40-talet tar man emot mellan 40-50 pojkar om året. Många av de som kommer till Björkahemmet har dömts till villkorlig dom under förutsättning att de placeras på hemmet.

1950 köper Skyddsvärnet en fastighet på Tegnérgatan i Stockholm för att starta ett inackorderingshem. För att möjliggöra detta säljer man Björkahemmet till Stockholms stad för att därefter hyra fastigheten av staden.

1961 är vårdavgiften på Björkahemmet 30 kr/dag och beläggningen är hög. Numera kommer de flesta från ungdomsanstalterna Roxtuna, Skenäs och Hällby.

I mitten av 60-talet börjar man planera för en ny fastighet. Man lyckas få medel samt en tomt på 6000 kvm i Bromma. En byggnad på 840 kvm uppförs. 1968 invigs det nya Björkahemmet – som därefter kommer att heta Björka – med 14 platser. Föreståndare blir Lennart Wälivaara som kommer att sätta sin prägel på Björka för lång tid framåt.

Under de första sex åren tog man emot fortfarande aktiva, tungt drogberoende klienter. Många återföll i missbruk och situationen blev ohållbar. Krav ställs nu på att klienterna ska vara f.d. missbrukare med dokumenterad avhållsamhet. Från den 1 juli detta år (1974) togs även kvinnor emot. Några år senare skärps kraven för vistelse på Björka. De boende ska ha ordnat heltidsarbete eller studier, delta i den sociala träning som erbjuds och ordnad ekonomi för vistelsen.

1987 går den legendariske föreståndaren Lennart Wälivaara bort och hans fru Eva blir ny föreståndare och får föra traditionen vidare. Kraven på ökat behandlingsinnehåll för klienter med placering utanför anstalt ställs av kriminalvården. Beläggningen är i början av 90-talet god men nu tar man bara emot män. Man inför ett påverkansprogram. Klienterna får ta del av föredrag och diskussioner i ämnen som etik, brott och straff, missbruk och personlig utveckling.

År 2000 införs 12-stegsbehandling vilket fortgår i sju år. Därefter har Björka fungerat som halvvägshus och stödboende. I dag är Björka stödboende med individuella insatser för att komma tillbaka till ett fungerande liv. Man har 26 platser.

Den 3-6 september firades 100-årsjubileet med föredrag om Björkas historia, återvändardag för före detta och nuvarande klienter samt underhållning och andra aktiviteter. ■

Informationen hämtad från
Skyddsvärnets hemsida

Trygghetskommissionen

Thomas Ekbohm citerar olika delar från en delrapport

Trygghetskommissionen tillsattes i juni 2017 på initiativ av Svensk Försäkring. Fredrik Reinfeldt utsågs som ordförande.

Trygghetskommissionen har nyligen i en första rapport lämnat konkreta förslag på vad som bör göras för att vända trenden med ökad vardagsbrottlighet och ökad otrygghet i samhället.

Uppdraget

”Bakgrunden var den allt sämre brottsutvecklingen och den växande otryggheten i samhället. Kommissionen fick i uppgift att belysa utvecklingen av den anmälda vardagsbrottligheten och den brottsrelaterade otryggheten samt lägga fram åtgärdsförslag för att bryta den negativa utvecklingen...

Tydligt ansvar och strategi

En viktig slutsats i vårt arbete är att den yttre miljön ofta behöver förbättras.

Då det finns många intressenter i ett sådant arbete behövs en fungerande samarbetsmodell som ger bättre utkomst än vad samverkan erfarenhetsmässigt brukar utmynna i...

De outnyttjade resurser som vi särskilt menar måste aktiveras är polis, kommun, fastighetsägare, säkerhetsbransch, övriga näringsidkare, försäkringsbransch, akademi och ideella krafter...

Det är dags att ta större intryck av den situationella brottspreventionen, dvs. fokusera mer på brottstillfället...

Trygghetskommissionen har utformat sitt åtgärdsprogram efter fasteorins struktur. I korthet innebär teorin att ett område kan befinna sig i tre olika faser beroende på dess problembild. En av grundtankarna är att varje fas kräver sina särskilda insatser och sitt fokus för insatserna för att arbetet ska bli framgångsrikt...

Vårt första åtgärdsförslag innebär att kommunerna tillsammans med polis och andra relevanta samhällsaktörer ska genomföra kartläggningar i syfte att identifiera områden som är i behov av insatser och för att följa brottsutvecklingen och utvecklingen av tryggheten i kommunerna...

Vi menar därför att det ska göras sådana lokala trygghetsmätningar över hela landet.

Mer evidensbaserad kunskap

Vi föreslår att akademien ska utvärdera och utveckla det praktiska brottsförebyggande och trygghetsskapande arbete som bedrivs i dag i syfte att ta fram evidensbaserad kunskap för svenska förhållanden...

I flera andra länder är kopplingen starkare mellan akademi och praktik jämfört med situationen i Sverige...

I ett område som enligt fasteorin befinner sig i fas 1 krävs omfattande insatser.

Huvudaktör är polisen och syftet är att återta området från kriminella element. Prioriterade mål är att förbättra de boendes förtroende för rättsväsendet och deras trygghet. Det kan bl.a. ske genom ökad närvaro av polis och andra samhällsaktörer...

Även kommunerna ska aktiveras och göra en analys av hur de, genom att mobilisera sina olika verksamheter kan arbeta förtroendeskapande, brottsförebyggande och trygghetsskapande...

Fastighetsägare i fas 1-områden ska göra en användningsanalys av de utrymmen som gränsar till det offentliga rummet i syfte att identifiera lokaler som lämpar sig för verksamheter som bidrar till en levande miljö, t.ex. butiker, restauranger, caféer och lokaler för småföretagande...

Det bör också skapas finansiering för att inrätta lokala trygghetsvärdar som arbetar i områdena...

I arbetet med att återta det offentliga rummet bör även ideella krafter aktiveras...

Det som utmärker fas 2 är att andra samhällsaktörer än polisen har större möjligheter att verka i området...

Inspirerade av den s.k. BID-modellen (Business Improvement District) föreslår vi en modell anpassad för svenska förhållanden benämnd AMP-modellen (Affärs- och medborgarplatsmodellen)...

Det är fråga om att skapa offentliga rum som är tillgängliga för alla.

De värden som skapas genom dessa rum ska komma alla till del, men med dem följer också ett ansvar att vårda dem. Med plats betonas själva platsens betydelse och nödvändigheten av att skapa en levande, attraktiv samhällsmiljö där människor vill uppehålla sig...

Det behövs en AMP-organisation

I en AMP-modell finns olika aktörer varav AMP-organisationen är en av de viktigare...

Såväl kommun som fastighetsägare och näringsidkare måste delta aktivt i AMP-organisationen och i dess verksamhet...

Företag i säkerhetsbranschen kan exempelvis vara behjälpliga med att tillhandahålla teknisk utrustning som anpassas efter området och dess aktörer, försäkringsbranschen kan genom försäkringsvillkor och finansiering av olika projekt bidra till områdets utveckling...

Ett koncept som tillämpas på flera platser i världen är det som benämns Placemaking. Det utgår från ett antal principer som visat sig viktiga i arbetet med att skapa platser där

människor vill uppehålla sig, bl.a. att undersöka vilken typ av platser som efterfrågas i området och att inte låta designen styra platsens utformning...

Stat eller kommun måste ta ett omfattande ansvar för finansieringen av olika områdens förändring...

Vi föreslår att det inrättas ett kunskapscentrum med uppgift att samla den kunskap som finns i fråga om samverkansarbeten i områden, såväl svensk som internationell, samt utveckla sådan kunskap för svenska förhållanden...

Vi föreslår därför att det inledningsvis initieras AMP-arbeten som pilotprojekt på ett antal platser av olika karaktär i landet...

När det slutligen gäller åtgärder i fas 3-områden kan konstateras att situationen i sådana är betydligt bättre än i de områden som befinner sig i övriga faser. Den synliga brottsligheten har minskat, de boende känner sig tryggare och kommun och polis har lyckats bygga förtroende i området. Arbetet ska nu framför allt inriktas på att bekämpa dold brottslighet som våld i hemmet och ekonomisk och organiserad brottslighet...

Slutord

Mot bakgrund av den negativa utveckling vi ser i Sverige är det alldeles klart att gamla beprövade koncept för brottsförebyggande och trygghetsskapande arbete inte är tillräckliga. Vi menar därför att det är nödvändigt att tänka i nya banor och det finns då all anledning att pröva den AMP-modell som introduceras här...

Kommentar från Thomas Ekbohm

Det är intressant att Trygghetskommissionen lyfter fram samarbetet mellan polis och kommun, fastighetsägare och näringsidkare. Att samhället måste skapa en samverkansstruktur för brottsförebyggande arbete mellan polis och övriga samhället har just förts fram av årets pristagare av the Stockholm Prize in Criminology, Herman Goldstein (se särskild artikel).

I USA har ett vetenskapligt grundat system för brottsprevention utvecklats, CTC (communities that care). Det går ut på att undanröja riskfaktorer och tillföra skyddsfaktorer i barnens livsmiljöer och är en process med samverkan där olika aktörer i närområdet medverkar, t ex. kommunala tjänstepersoner inom skola och socialtjänst, polis, civilsamhälle, boende och näringsliv. Syftet med CTC är att skapa en positiv social utveckling och skydda barn och unga från att hamna i negativa situationer. Pristagaren 2013 av Stockholm Prize in Criminology, David Farrington, har uttalat att han anser det var den bäst utvecklade metoden när det gäller att skapa ett riskreducerande brottsförebyggande arbete.

Upplysningsvis kan sägas att kommunstyrelsen i Malmö i maj 2017 beslutade att införa CTC, ett arbete som påbörjas hösten 2018 med start i fem utvalda områden. ■

NOTISER

Saxat ut Kriminalvårdens personaltidning – **OMKRIM.**

”Enbart skärpta straff och mer resurser till Polismyndigheten skapar inte ett tryggare samhälle.”

Nils Öberg, generaldirektör i Kriminalvården

”Med hjälp av teknik bör vi fortsätta att utveckla den typ av alternativ till fängelse som alla känner sig trygga med. Idag används inte GPS till klienter med fotboja, det borde gå att göra. Man borde kunna öppna elektronisk övervakning även för andra klientgrupper.”

Elisabeth Lager, chefsjurist i Kriminalvården

Från Kriminalvård och statistik(KOS)2017:

Antalet narkotikabrottsdömda har ökat både i anstalt och inom frivården.

Hälften av häktningarna förra året var kortare än en månad. 13 procent av häktningarna varade i fyra månader eller mer. 2017 ökade medelbeläggningen i anstalt för första gången på 12år.

Andelen återfall i brott med kriminalvårdspåföljd har minskat sedan slutet av 1990-talet och ligger kvar på i stort sett samma låga nivå.

Politiker om kriminalvården

”Vi vill skärpa straffen för vissa brott dels för att tydligt visa att brott inte lönar sig, men också för att Kriminalvården ska kunna bedriva ett effektivt påverkans- och behandlingsarbete.”

Johan Hedin, rättspolitisk talesperson, C

”Villkorlig frigivning ska vara en möjlighet, inte en rättighet. Det skapar bättre drivkrafter till rehabilitering än att så gott som alltid friges efter två tredjedelar av strafftiden.”

Roger Haddad, rättspolitisk talesperson, L

”Villkorlig frigivning bör inte ske för återfallsförbrytare. I övrigt bör villkorlig frigivning ske endast i undantagsfall och tidigast efter tre fjärdedelar.”

Tobias Tobé, rättspolitisk talesperson, M

”Vi har vidare ett nytt förslag om att utreda möjligheten att hyra fängelseplatser utomlands för dem med utvisningsbeslut, för att minska belastningen ytterligare.”

Adam Marttinen, rättspolitisk talesman, SD

”Häktetiderna är ett problem som vi även fortsättningsvis måste vidta åtgärder för att komma tillrätta med. Innehållet både på anstalt och inom frivården ska ha ett tydligt återfallsförebyggande perspektiv.”

Petter Löberg, riksdagsledamot, S

”I häktningsfrågan måste Sverige leva upp till internationella normer och hantera de bitar där vi fått kritik, inte minst när det gäller unga.”

Annika Hirvonen Falk, talesperson för rätts- och jämställdhetspolitik.

MP

”Vi anser att villkorlig frigivning bör användas mera restriktivt än idag, att det snarare bör vara en belöning för gott uppförande än något som sker med automatik.”

Andreas Carlsson, rättspolitisk talesperson, KD

”Fängelsestraff under ett år ska verkställas inom frivården.

Livstidsstraff ska ersättas med tidsbestämda.”

Linda Snecker, rättspolitisk talesperson, V

Välkommen till Medlingens dag 2018!

Svenskt Forum för Medling och Konfliktantering presenterar stolt

Medlingens dag 2018

med temat:

"Att äga sin konflikt".

Du som är medlem får ett rabatterat pris på konferensen.

PROGRAM

8.30 – 9.00 Registrering och mingel

09.00-09.15 SFMs ordförande Pia Törnstrand och vice ordförande Alexandra Lyckman hälsar välkomna

09:15-10.15 Hämnd eller upprättelse – Vilka är de personliga drivkrafterna för att söka annat än hämnd

Föreläsare – Suzanne Kaplan, leg psykolog, docent i pedagogik, psykoanalytiker och författare

10.15-10.45 Förmiddagsfika och mingel

10.45-11.45 Brottsmedlingen på utdöende, Gör om gör rätt...

– Är nationell samordning brottmedlingens räddning?

Föreläsare – Madelène Polfors, jurist, medlare och styrelseledamot i SFM

11.45-12.45 Lunch med mingel

13.00-14.00 Är allt som är jobbigt också skadligt? – Hur kunskaper om hur barn och unga påverkas av påfrestningar och trauma kan tillämpas i planering, förberedelse och genomförande av medling.

Föreläsare – Anna Norlén, leg psykolog, leg psykoterapeut, verksamhetschef och rektor på Ericastiftelsen

14.00-14.30 Eftermiddagsfika

14.30- 16.30Handledning, support och erfarenhetsutbyte för medlare (eng)

Föreläsare – Catharina Leverty, Medlare (Cross-Border Mediation), coach (Supervision Coach) och tolk, Berlin

16.30- 17.00 Avslutning och sammanfattning

MER INFO

Datum

11 oktober 2018, 8.30 – 17.00

Plats

Kristinehovs Malmgård,

Kristinehovsgatan 2, 117 29 Stockholm

Tunnelbana Hornstull/Zinkensdamm

Anmälan och pris

Anmälan med betalning via faktura sker på www.s-f-m.se

Det går även att betala via Swish

- Medlemspris 2060 kr
- Konferensavgift+medlemsavgift 2260 kr
- Icke medlem 2440 kr

I avgiften ingår fika och lunch.

(Priserna är inklusive moms, förutom på medlemsavgiften, då den ej är avdragsgill).

När du gjort din anmälan via hemsidan

får du ett mail med en bekräftelse och senare en faktura som en bifogad pdf. Fakturan skickas inte på annat sätt.

Du kan även betala med Swish till nummer 1231988765

I meddelanderutan: Ange namn och mail. Du får ett kvitto på din anmälan via mail inom några dagar.

info@s-f-m.se

Vi behöver dig som betalande prenumerant!
Gå till formuläret på hemsidan och anmäl dig!

Medlemskap för privatpersoner i Svenska Fångvårdssällskapet
inklusive tidskriften kostar endast 150 kronor

Plusgirokonto 29 80 60 - 5

Fyll gärna i din e-postadress
och anmäl adressändringar på hemsidan.

www.tfkriminalvard.org/prenumeration/

På hemsidan finns många årgångar av Tfk samlade.

www.tfkriminalvard.org

